

תמיהת הטורי אבן איך חולקים גר ועכו"ם בשני מינים

במשנה המובאת במסכת חגיגה (כה:): שנינו: חבר ועם הארץ שירשו את אביהם עם הארץ, יכול לומר לו טול אתה חטין שבמקום פלוני [- שיודע בהן שהוכשרו], ואני חטין שבמקום פלוני [- שיודע שלא הוכשרו]. טול אתה יין שבמקום פלוני, ואני יין שבמקום פלוני. אבל לא יאמר לו טול אתה לח ואני יבש, טול אתה חטין ואני שעורים [וכך שנינו במסכת דמאי (פ"ו מ"ט) בשינוי לשון קצת].

ובביאור החילוק בין חלוקת חיטים כנגד חיטים וכיו"ב או לח כנגד יבש וכיו"ב, כתב רש"י (ד"ה יכול) שבחיטים כנגד חיטים כיון שמין אחד הם, אמרינן 'יש ברירה', והוברר הדבר שהחלק שהגיע לעם הארץ הוא היה חלקו מתחילה, ולא החליף החבר את חלקו שבטמאים בתמורה לחלקו של עם הארץ. משא"כ בשני מינים, אי אפשר לומר ברירה, כיון שלכל אחד נפל בירושה חלק מכל אחד מהמינים, ועל כרחך שבחלוקה זו החבר מחליף את חלקו שבטמאים עם חלקו של עם הארץ בטהורים, ונמצא מכשילו בטמאים - ועובר על לפני עור לא תתן מכשול.

ועוד שנינו במשנה בדמאי (שם מ"י): גר ונכרי שירשו את אביהם נכרי, יכול הוא לומר טול אתה עבודה זרה ואני מעות, אתה יין ואני פירות. ואם משבאו לרשות הגר - אסור [- כיון שכבר הוקבע שזה חלקו, וכשמחליפו נמצא ההיתר חליפי איסורי הנאה]. וכתבו התוספות (ד"ה חבר) בשם רש"י (ואינו נמצא ברש"י לפנינו) שאף שם פירש רש"י שטעם ההיתר - בהחלפת עבודה זרה כנגד מעות או יין כנגד פירות - הוא משום ברירה.

ותמה הטורי אבן, שהרי ברש"י לפנינו מפורש בביאור המשנה הראשונה שישנו חילוק בין ירושת מין אחד לירושת שני מינים, שברשות מין אחד אמרינן ברירה, משא"כ בירושת שני מינים אי אפשר לומר ברירה - כיון שלכל אחד ואחד יש חלק בכל מין ומין, ומה שייך לומר שהוברר הדבר שמשעה ראשונה זה היה חלקו המגיע. והתמיהה רבה מאד, כי התוספות עצמם העתיקו תחילה דברי רש"י בחילוק שבין מין אחד לשני מינים, ושוב חזרו וכתבו שטעם ההיתר בגר ונכרי שירשו את אביהן הוא משום ברירה.

ראיית רבא בקידושין שירושת גר דרבנן מדין החלוקה

גם בגמרא במסכת קידושין (יז:): מביאה הגמרא משנה זו, ושם לומד רבא מכה דין המשנה, שגר יורש את אביו עובד כוכבים לא מדברי תורה אלא מדברי סופרים, שהרי במשנה מבואר שיכול לומר לו טול אתה עבודה זרה ואני מעות וכו' ואם דין הירושה הוא מדאורייתא, אם כן "כי לא באו לרשותו נמי, כי שקיל חילופי עבודת כוכבים הוא דקא שקיל", וע"כ שאין דין הירושה אלא מדרבנן, ותקנו כן כדי שלא יחזור לסורו מחמת הירושה. הרי מפורש בגמרא שההיתר אינו מדין ברירה אלא רק משום שירושת הגר היא מדרבנן.

ואמנם כהערה זו מעיר הטורי אבן גם על דברי התוספות בקידושין שם (ד"ה חליפי), שכתבו שאין לפרש את דין המשנה משום ברירה שהוברר הדבר שזה חלקו - "דאם כן אפילו באו לרשותו נמי יהא מותר מהאי טעמא". ותמה הטורי אבן מה הוצרכו לזה, הרי בלאו הכי אי אפשר לומר שדין הירושה דאורייתא וטעם ההיתר משום ברירה, שהרי ברישא מבואר לגבי חבר ועם הארץ שאין להתיר מטעם ברירה.

יישוב הבאר אברהם שבדרבנן אומרים ברירה אף בשני מינים

ובספר באר אברהם לבעל המשכיל לאיתן, כתב ליישב דברי התוספות, שודאי עיקר הטעם הוא כמו שמבואר בגמרא בקידושין, שכיון שעיקר הירושה אינה אלא תקנת חכמים לכן התירו לו להחליף, אמנם גדר ההיתר הוא שדנים את החלוקה כברירה אף בשני מינים. דהיינו, שאע"פ שדין הירושה אינו אלא מדרבנן, הרי מכל מקום היה ראוי לאסור את החליפין מדרבנן, כיון שמדרבנן תקנו לו ירושה והרי זה כמי שנוטל חליפי עבודה זרה מחמת תקנת חכמים. ולכן ביארו התוספות בשם רש"י שטעם ההיתר הוא משום ברירה, אלא שעדיין יש להוכיח מדין זה שעיקר הירושה היא מדרבנן, כי אילו היתה הירושה מדאורייתא לא היו מספיק ההיתר משום ברירה, כיון שאין ברירה בשני מינים. משא"כ במילי דרבנן - אמרינן ברירה אף בשני מינים.

כדברים הללו כתב גם בהגהות אמרי ברוך על הטורי אבן, והוא מדקדק כן מלשון התוספות בחגיגה שכתבו שרש"י פירש את דין המשנה בגר ועובד כוכבים שירשו "דאית ליה ברירה התם". משמע מלשון התוספות שבאמת באופן זה היה ראוי שלא נאמר דין ברירה, אלא שמכל מקום אית ליה ברירה התם - והביאור, שאמנם אין אומרים ברירה בשני מינים, אך זה דווקא בדאורייתא, אבל בדרבנן אמרינן ברירה גם בשני מינים. וכ"כ בשיח יצחק לרבי יצחק יוסף נוניס ואיס, וכ"כ בספר חיים לישראל לרבי חיים דוד גיג' (נדפס בתוניס תרס"ט), וכ"כ רבי אפרים זלמן מרגליות בגליון ספר הטורי אבן שברשותו (נדפס בקובץ כרם שלמה שנה כא קונטרס ג עמוד ח).

גם בשו"ת רע"א (ח"א סימן רכא) כתב בדעת רש"י שכיון שהירושה דרבנן אם כן מותר משום ברירה, אך לא ביאר דבר זה שבדרבנן אומרים ברירה בשני מינים, ובזכרון שמואל (סימן נב אות א) העיר שלכאורה עדיין קשה שהרי גם בדרבנן בתרי מיני אין ברירה, ולדברי שאר האחרונים הנזכרים מבוארים היטב גם דברי רע"א.

ברירה

בשני

מינים

בדרבנן

יום ראשון ג אדר ב

חגיגה דף כה

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

על פי זה ביאר האמרי ברוך את דברי רש"י בסוגייתנו, במה שפירש רש"י את החשש בחלוקת חטים כנגד יין - שיודע בחיטין אלו שהוכשרו, ובנתינתם לעם הארץ עובר על לפני עור לא תתן מכשול. והעיר הטורי אבן ששאר מפרשי המשנה (הרמב"ם ועוד) פירשו את דין המשנה לענין דמאי, שאסור למכור דמאי לעם הארץ. וכתב האמרי ברוך שלפי דבריו מבואר היטב שמיאן רש"י בטעם זה - כי דמאי אינו אלא איסור דרבנן, ובדברנן אומרים ברירה אף בשני מינים, ואם כן מדוע באמת לא יכול לחלוק חטים כנגד יין. ולכן הוזקק רש"י לתור אחר איסור טומאה שהוא איסור דאורייתא.

ואמנם בהערות הגריש"א כתב שאף שממשמעות דברי רש"י משמע שהאיסור דלפני עור לא תתן מכשול כאן הוא מדאורייתא, אך לכאורה אין כאן איסור דאורייתא, כי שמא לא יאכלנה אחיו עד הגת שאז אין בו טומאת עם הארץ. גם בספר אבני המקום העיר שאף שהאיסור לטמא חולין אינו אלא מדרבנן, מכל מקום יש איסור לפני עור גם באיסור דרבנן. ולכאורה לדברי האמרי ברוך ע"כ צריך לפרש בדברי רש"י כן, כי אם אין הנידון אלא בדרבנן - בדברנן יש ברירה אף בשני מינים. [אלא אם כן נחלק בין דבר שעיקרו דרבנן כמו ירושת גר, ובין פרט דרבנן במידי דאורייתא שאז דנים אותו בגדרים דאורייתא]. ובמגדים חדשים ביאר בדברי רש"י שכוונתו לדין פירות הטבולין לתרומה שאסור לטמאם מדאורייתא משום 'משמרת תרומותי', כמו שכתב רש"י בעבודה זרה (נו.).

קושיית הרשב"א מברירת טלה כנגד כלב אף שהם שני מינים

והרשב"א (קידושין שם) עמד אף הוא על חלוקת הדינים בין חבר ועם הארץ שירשו את אביהם ובין גר ועכו"ם שירשו את אביהם, וביאר שברישיא הטעם משום ברירה, ויש חילוק בין מין אחד לשני מינים, כי ברירה אין אומרים אלא במין אחד. ואילו בסיפא בחלוקת גר ועכו"ם בירושת אביהם, אין הטעם משום ברירה שהרי יין וחיטים הם שני מינים, ומכאן מוכיחה הגמרא שעיקר דין הירושה הוא מדרבנן. ובפשטות משמע שאין כוונתו לביאור האחרונים הנ"ל, שבדברנן אומרים ברירה גם בשני מינים, אלא שכיון שכל דין הירושה הוא מדרבנן ממילא התירו לו לחלוק ולקבל מעות במקום חלקו בעבודה זרה.

והוסיף הרשב"א והקשה מדברי הגמרא בתמורה (ל) שם מבואר במשנה ששני שותפין שחלקו, אחד נטל עשרה טלאים ואחד נטל תשעה טלאים וכלב - עשרת הטלאים שכנגד הכלב אסורים [- מדין מחיר כלב], ותשעת הטלאים שעם הכלב מותרים. ומקשה הגמרא: ניפוק חדא להדי כלבא והנך כולהו לישתרו, דהיינו שמדין ברירה נקבע שטלה אחד הוא שבא כנגד הכלב, וממילא יותרו שאר הטלאים. ולכאורה תמוה, מה מקשה הגמרא, הלא טלה וכלב שני מינים הם, ובשני מינים אין אומרים ברירה. וביאר הרשב"א, שאין הכי נמי, דעת רבא שאין ברירה בשני מינים, ולשיטתו לא קשה קושיית הגמרא בתמורה, כי אין להתיר את שאר הטלאים מדין ברירה כיון שטלה וכלב הם שני מינים. והגמרא בתמורה המקשה שנתיר את הטלאים מדין ברירה, חולקת על רבא וסוברת שאמרינן ברירה גם בשני מינים. וכ"כ התוספות רי"ד (קידושין שם).

ביאור האמרי ברוך שסוגיית הגמרא שם במילי דרבנן וביאור היד דוד

ובאמרי ברוך כתב שלפי דבריו שבדברנן יש ברירה אף בשני מינים, אין צריך לומר שרבא בקידושין חולק עם רב אשי בתמורה, שכן יש לומר שאין חולקים והחילוק הוא בין דאורייתא לדרבנן, עכ"ד. ולא פירש לנו כוונתו, כי לכאורה רבא פירש דבריו שבדאורייתא אין ברירה בשני מינים ובדברנן יש ברירה וכמו שביאר האמרי ברוך, ואילו הגמרא בתמורה אשר ממנה מבואר שיש ברירה בשני מינים עוסקת גם בדאורייתא, שכן איסור מחיר כלב הוא איסור דאורייתא, וכיצד רצה ליישב הקושיא לפי דבריו.

וביד דוד (תמורה שם) הקשה על הרמב"ם שהביא את דברי הגמרא בתמורה שם, ומאיך פסק שרק בדברנן יש ברירה ולא בדאורייתא, ולכאורה אם אין ברירה בדאורייתא לא קשה כלל קושיית הגמרא בתמורה ומה הביאה הרמב"ם להלכה. ולכן דן היד דוד שם שמא באמת אין הנידון שם אלא מדרבנן, שהרי מדאורייתא חד בתרי בטל וכיון שהתערבו הטלאים זה עם זה בטל האיסור. ואף שבעלי חיים לא בטלים, מ"מ כיון שמדאורייתא חד בתרי בטל, וכל הטעם שאינם בטלים הוא משום שהם חשובים, אם כן עכ"פ גוף האיסור אינו אלא מדרבנן, ולפי זה מבוארים גם דברי האמרי ברוך.

יישוב האמרי בינה על פי דברי הריטב"א שאנן סהדי שהע"ז לעכו"ם מתחילת הירושה

ובגוף קושיית הטורי אבן על דברי התוספות בשם רש"י, כיצד אפשר לבאר דין החלוקה בגר ועכו"ם שירשו את אביהם שהוא משום ברירה, הלא בגמרא בקידושין מבואר שטעם החלוקה הוא משום שירושת גר דרבנן, כתב בזכרון שמואל (סימן נב אות ד) ליישב הקושיא כפי שמצא בספר דברי חיים שכתב שם בן המחבר בעל אמרי בינה, שאף שבעלמא אין אומרים דין ברירה בשני מינים, אך בגר ועכו"ם שירשו עבודה זרה ומעות - אומרים ברירה אף בשני מינים כיון דאנן סהדי שמתחילת הירושה לזה ניחא ליה בעבודה זרה ולזה ניחא ליה במעות.

וביאור הדבר, שבאמת כל שני מינים הטעם שאין אומרים בהם ברירה הוא משום שמעיקר הדין יש דין חלוקה על כל מין ומין שבירושה, וכשחולקים מין כנגד מין - אין זו חלוקה אלא חליפין. אולם בגר ועכו"ם שירשו עבודה זרה ומעות, והרי עבודה זרה אינה ראויה לגר, ואם כן מתחילה היה מבורר הדבר שהגר לא יטול לידיו העבודה זרה, ויש לחלוקה זו דין חלוקת ירושה ולא דין חליפין, והרי זה כדין ברירה במין אחד, שאומרים אנו שהוברר הדבר שזה חלקו המגיעו משעה ראשונה וזה חלקו המגיעו משעה ראשונה.

"כל שני מינים שאין אומרים בהם ברירה הוא משום שמעיקר הדין יש דין חלוקה על כל מין ומין, וכשחולקים מין כנגד מין - אין זו חלוקה אלא חליפין"

לתרומות והקדשות ניתן לפנות למייל המערכת כל תרומה מסייעת בהפצה רחבה של הגליון